

CSAPÓ JÓZSEF GYERMEKGYÓGYÁSZATI MŰVE
„KISGYERMEKEK ISPUTÁLYA“ (1771)
(rövidített szöveg)

Spielmann J.

A gyermekgyógyászat mint szaktudomány, a felvilágosodás korának sajátos terméke. John Locke, Christian Wolff és Jean Jacques Rousseau bölcséleti művei hangsúlyozták elsőként, hogy a természet törvényeire és az ész uralmára alapozott új társadalom elsőrendű fontosságát tulajdonít a gyermeknevelésnek és gondozásnak a legzsengebb kortól. A filozófusok eszméit az orvosi felvilágosodás úttörői karolták fel. Ők dolgozták ki a terhes és szoptató anyá, a csecsemő- és a gyermekkor sajátos feltételeinek megfelelő dietetikai szabályokat. Azok sürgős valórváltása annál szükségesebb lett volna, mert azt a kor olyan döbbenetes valóságai is sürgették, mint a hallatlanul magas anyá- és gyermekhalandóság. Pierre Chanu megállapítása szerint, az 1620—1760-as évek között született, mintegy 400 millió csecsemőből csupán annak 50 %-a érte meg a 20 éves életkort.

A fenti riasztó demográfiai megállapítások óhatatlanul befolyásolták azoknak a felvilágosult orvosoknak munkásságát is, akik az eddigi hagyománnyal szakítva, új alapon kísérelték meg a gyermekgyógyászat meg-alapozását: igyekeztek felderíteni a gyermeki szervezet élettani sajátosságait, és feltérképezni annak specifikus kórállapotait. Hasonló szellemben fogant Walter Harris, angol orvos: *De morbis acutis infantum* (London, 1689) című műve, de a legátfogóbb ezirányú munka s egyben a tudományos fogantatású gyermekgyógyászat első zsengeje, Nil Rosen de Rosenstein, svéd orvosnak, *De morbis infantum* (Upsula, 1764) korszakos írása.

Hasonló megfontolások indítják Csapó Józsefet (1734—1799), Debrecen város főorvosát, *Kisgyermekék isputálya* című művének megírására. Azt 1771-ben jelenteti meg Nagykárolyban, s így a mű kétségtelenül a hazai magyar orvosi irodalom szerves része.

A Strassburgban és Bazelenban tanult Csapó József, francia kórházakban szakosította magát, különösen sebészeti ismeretekben. Jól ismerte kora szakirodalmát: művében mintegy 20 angol, francia, német, osztrák, svájci és más kortársi szerző munkáját idézi. De kétségtelen, hogy gyermekgyógyászati munkája mind fogantatásában, mind szemléletében ere-

deti, hiszen olyan átfogó művet, mely mint a *Csapóé*, mintegy száz, a csecsemő és az első gyermekkorra jellemző megbetegedés tünettanát és kezelését sorakoztatja fel, forrásai között nem találunk. (Összehasonlítás végett említjük meg, hogy *Pápai Páriz Ferenc Pax corporis*ának XVIII. századi kiadásában csupán 29 sajátos gyermekkori megbetegedésről olvashatunk.)

A szerző tisztában van vállalkozásának újszerűségével, s mint bevezetőjében írja: „A kisgyermek nyavalyáiról magyar nyelven írott könyvet soha nem láttam, sőt még más nyelveken is ilyenformán írottat se olvastam, melynek metodusa szerint a saját munkámat rendelhettem volna”. (*Csapó* minden bizonnyal nem ismerte *Rosen* művét.)

A *Kisgyermekes isputálya* című munkát felvilágosító és népbaráti törekvések hatják át. Ugyancsak műve bevezetőjében írja *Csapó*, hogy könyve megírására, melyben a gyermekek leggyakoribb betegségeit foglalja össze a születéstől a harmadik év végéig s kórállapotaik kezelésére is kitér, elsősorban „hazámhoz és felebarátaimhoz tartott igaz szeretetem” sugallta, s főleg „a falukban és pusztákon a szegény emberek, az ő nyomorú kisgyermeküknek könnyen feltalálható és elkészíthető hasznos házi orvosságokkal is segítségül lehessek” szempontja vezérelte. A fentiekből kiderül, hogy akárcsak XVI.—XVII. századi elődei, *Lencsés György* és *Pápai Páriz Ferenc*, *Csapó József* is főleg a falvak szegényeinek szánja művét, őket igyekszik felvértezni — a felvilágosodás szellemében — az ésszerű gyermekgyógyászat és gyermekápolás elemi ismereteivel.

Kora szemléletével egyezően, úgy véli, hogy a kisdetek szervezete több „testnedvet” tartalmaz mint a felnőtté, ezért a környezeti behatásokra is érzékenyebbek. E tényből kiindulva hangoztatja, mennyire fontos az ésszerű gyermekgondozás, hisz az ember csak akkor lehet egészséges, ha csecsemő korától a „természet törvényeinek” szellemében nevelkedik. „Mert, ugyanis mondhatom, hogy az emberi nemnek számos nyavalyái nagyobb részül a rossz neveletésben veszik eredetüket”. A helytelen gyermekápolás — vonja le a következtetést a felvilágosult *Csapó* — a magas gyermekhalandóság fő okának tekinthető.

A betegségek kórszármazásában mind az átöröklésnek, mind a környezeti tényezők behatásának fontos szerepet tulajdonít. Valószínűleg szakképzése eredményeként, különös figyelmet fordít a kisgyermek fejlődési rendellenességeire és sebészetileg megoldható kórállapotaira. A művében leírt mintegy 100 megbetegedésből 25 hasonló kórképet tárgyal. Szól többek között a vízfejűségről, a nyúlajakról, az „elvált derekú gyermekről” (*spina bifida*), a vele született „combcsont ficamról”, a fimosisról, a végbél „előreeséséről”, a recto-vaginális sipolyokról, a szíami ikrekéről stb. Részletesen értekezik a köldök-, az ágyék-, és heresérv tünettanáról, kórszármazásáról és műtéti megoldásairól.

Beszámol ugyanakkor az újszülött sárgaságáról, az eklampsiás rohamokról (a nyavalyatorésről) és leírja az alélt csecsemő élesztésére kidolgozott empiriás módszerét.

A különböző fertőző betegségek tünettanáról, elkülönítő kórisméjéről szóló ismeretei teljesen kora színvonalán állnak. Részletesen ecseteli a himlő, a „veres himlő” (kanyaró), a „skarlát himlő”, a „kása himlő” (köles himlő) kórképeit, de ugyanilyen részletességgel ír a pestis és a vérhas tünettanáról is.

A kisgyermekkor sajátos megbetegedései között az orbáncot, a rüht, a bőlférgességek különböző formáit, a koszt (favus) és az ótvart (impetigo) is emlegeti. A felső légutak gyulladással megbetegedéseit részletesen leírja. Értekezik a nátháról, torokgyulladásról, a légcsőhurutról, hörghurutról, tüdőgyulladásról, ismeri a homloküreg-, a középfül-gyulladás tünetét és szövődményeit is. Fura, hogy felsorakoztatásából hiányzik a száraz és savós mellhártyagyulladás, valamint a tüdőgennyedések kórképe, jöllehet azokat már az ókori orvostudomány is mind a gyermekkor gyakori kórállapotait tartotta nyilván.

A „nehéz fogzásnak“ még ő is túlzott kórtani jelentőséget tulajdonít, de ugyanakkor a szájpenész, a stomatitis különböző formáit igen realista módon írja le.

Ákárcsak kora orvostudománya, még nem ismeri sem a dystrophia, sem a toxicosis fogalmát, de részletesen ír egyes gyomor-bél ártalmakról. Ezek közül különös fontosságot tulajdonít a kólikáknak, haszorulásoknak, hasmenésnek és a vérhasnak. Éles megfigyelőképességét tanúsítja, többek között az is, hogy jelzi a csecsemőkori gyomor-bél bántalmak és az anyatej minősége közti összefüggést, a mesterséges táplálék cellulóz gazdagságának jelentőségét. Általában a csecsemő helyes, illetve helytelen táplálásának elsőrendű fontosságot tulajdonít további fejlődésében.

A maga korában újdonságnak számító rahitist, az „angliai nyavalya“ kórképét is részletesen vázolja s megemlíti, hogy az ilyen beteg „feje sokkal nagyobb . . . melyek előre felfelé áll, oldalak pedig befelé hajló, lábok szára meggömbül“.

A fentiekben távolról sem merítettük ki a Csapó művében leírt kórképek lényegét. Terápiájában jelentős szerepet szánt a sebészeti megoldásoknak, az ésszerű népi gyógyszereknek, de ismeri és ajánlja a kinint is.

Művéhez rövid „Oktatás“-t mellékel a gyermekgondozás alapelveiről. Ezt a tömör összefoglalót is elsősorban a várostól távol élő, a bábák segítségét nélkülöző falusi asszonyok figyelmébe ajánlja. Javallja a gyermekek rendszeres fürdetését, pólyálását (jöllehet csupán a mellkas és a has szabadabb pólyázását engedélyezi s követeli a lábak leszorítását, mivel úgy mond, különben azok meggömbölnének). A dajkaság intézményével általában egyetért, de úgy véli, ha lehet éljen az anya a természetes szoptatás lehetőségével. Mert a csecsemő számára „jobb, ha anya tejét szopja, mert a tejjel az anya szeretetét is . . . mintegy béveszi“. A fokozatos elválasztást ajánlja, mesterséges táplálékként pedig vízzel és cukorral elegyített tejet, teát, húslevesstb. Tanácsainak zöme helyes, empiriás megfigyelés, de művének gyermekgondozással foglalkozó része eredetiségében messze elmarad a gyermekbetegségek leírásától. Ne feledjük, *Mátyus* István már 1762-ben megjelentette Kolozsvárt átfogó, gyermekgondozási tanácsokban is bővelkedő, *Diaetetica*-ja első kötetét.

A *Kisgyermek*ek *isputálya* című műve révén Csapó József úttörő szerepet vállalt a hazai magyar nyelvű orvosi irodalomban. Munkája kétségtelenül az első, átfogó írás a kisgyermekkor sajátos megbetegedéseiről anyanyelvünkön. Csapó munkája világviszonylatban is a gyermekgyógyászat megalapozásának időszakával esik egybe s jelentősége ezért messze meghaladja a „provincia“ határait.

A szerkesztőségbe érkezett: 1978. november 23-án.

I. Spielmann

CSAPÓ JÓZSEF'S WORK OF PAEDIATRICS: KISGYERMEKEK ISPUTÁLYA

Csapó József's work "Kisgyermekes isputálya" (Small Children's Hospital, Carei Mare, 1771) is the first work of paediatrics in Hungarian on the territory of Romania, and a pioneering publication even in Europe. The author describes about 100 diseases of infants and children of 1—3 years old according to a system of classification of his own. His work is imbued with enlightened and demophile ideas, being fully dedicated to the village population.
